

Anförande

Vice riksbankschef Kristina Persson

TORSDAGEN DEN 28 FEBRUARI 2002

Riksbanken, tillväxten och inflationen

Företagarnas Riksorganisation, Trosa

Först vill jag tacka för inbjudan att komma hit. Det är viktigt att få träffa företrädare för bl.a. näringslivet och kunna berätta om Riksbankens roll och betydelse för tillväxten.

Riksbankens roll

Penningpolitikens uppgift är tydligt angiven i riksbankslagen - att upprätthålla ett fast penningvärde. Riksbanken har preciserat detta i inflationsmålet, d.v.s. att inflationen mätt med KPI skall uppgå till 2 procent med ett toleransintervall på plus minus en procentenhet. Det innebär att vi, när vi utformar penningpolitiken, måste ta hänsyn till förändringar på en mängd områden som direkt eller indirekt påverkar prisutvecklingen. Jag tänkte kommentera framförallt ett av dessa, nämligen den svenska ekonomins potentiella tillväxt ur ett långsiktigt perspektiv.

Riksbankslagen slår också fast att Riksbanken ska vara självständig, det innebär att vi sex ledamöter i direktionen, som fattar beslut om styrräntan, inte får söka eller motta instruktioner från regering eller riksdag. Tanken är att vi därmed alltid ska stå fria att upprätthålla ett stabilt penningvärde och inte frestas till att under t.ex. ett valår bidra till att få fart på tillväxten och sysselsättningen med lägre räntor.

Vid början av den nya penningpolitiska regimen när den fasta växelkursen övergavs 1992 förekom en hel del kritik mot inflationsmålet; många befarade att den villkorlösa knytningen till en inflationsnorm skulle inverka negativt på tillväxt och sysselsättning. En penningpolitik som syftar till prisstabilitet skulle kunna leda till en utdragen period med låg tillväxt och i extrema fall sjunkande produktion.

SVERIGES RIKSBANK

Telefon
08-787 00 00

Telefax
08 - 21 05 31

E-post
registratorn@riksbank.se

Det kan tyckas som om Riksbanken med detta mål tvingas prioritera ner hänsynen till hur den reala ekonomin, d.v.s. hur produktion och sysselsättning utvecklas. Vi har bara ett mål för penningpolitiken till skillnad från t.ex. den amerikanska centralbanken som uttryckligen också ska beakta effekterna av räntebesluten på tillväxt och sysselsättning. Men i själva verket är kanske skillnaden inte så stor, indirekt spelar bedömningarna av vart den reala ekonomin är på väg en stor roll också för våra beslut. Dessutom är det också vår uppgift att "utan att åsidosätta prisstabilitetsmålet, stödja målen för den allmänna ekonomiska politiken i syfte att uppnå hållbar tillväxt och hög sysselsättning." Detta finns uttryckligen utsagt i förarbetena till Riksbankslagen från 1999.

Men ännu viktigare är att det inte råder någon motsättning mellan god tillväxt och prisstabilitet, tvärtom. Ser vi till utvecklingen under 1990-talet har tillväxten efter 1992 legat på i genomsnitt 3,0 procent per år trots att inflationen under flera år snarast legat under målet. Arbetslösheten har samtidigt gått ner från 9 procent till ca 4 procent. Det kan jämföras med 1970- och 1980-talen när inflationen låg på cirka 8 procent och tillväxten i snitt var 2 procent.

Prisstabiliteten och betydelsen av att målet uppnås är också väl etablerad hos den svenska allmänheten. Detta är viktigt, eftersom förståelsen och acceptansen för penningpolitiken har betydelse för förväntningarna och därmed för beteendet på arbets- och varumarknaderna. Det är ni - inte minst ni som är företagare - som är prissättare och som måste kunna lita på att det blir som vi har sagt, att inflationsmålet på 2 procent inte varaktigt kommer att över- eller underskridas. Detta är också förklaringen till att vi direktionsledamöter ofta är ute och talar. Kommunikationen till den svenska allmänheten och aktörerna på de olika marknaderna är viktig för penningpolitiken.

Eftersom penningpolitiken verkar med en viss eftersläpning justeras styrräntan så att den samlade bedömningen av inflationsutsikterna, med beaktande av riskbilden, på 1-2 års sikt ligger i linje med målet. Räntebesluten baseras på prognoser över den framtida prisutvecklingen. Det kommer att inträffa avvikelser från dessa prognoser, även om de är väl underbyggda, bl.a. eftersom ekonomin då och då drabbas av oförutsedda chocker. Drabbas fruktodlarna av rönnbärsmask stiger priset på äpplen, är vattendammarna inte fyllda kan elpriserna öka och om korna i Europa drabbas av olika sjukdomar ökar priset på kött och vissa andra livsmedel. Om Riksbanken försökte korrigera för denna typ av tillfälliga prisstörningar skulle det sannolikt leda till stora kast i penningpolitiken och onödiga fluktuationer i efterfrågeutvecklingen.

Det vore därför fel att ge intrycket av att inflationen alltid kommer att ligga på 2 procent. Däremot är det viktigt att Riksbanken ständigt anpassar styrräntan så att inflationprognosen på 1-2 års sikt ligger i linje med målet. Det betyder att företag och hushåll skall kunna lita på att tillfälliga avvikelser uppåt eller neråt blir just tillfälliga.

Det som på allvar skulle kunna undergräva trovärdigheten för inflationsmålet är om högre prisstegringstakt ledde till krav på lönekomensation på bred front. Om löner och priser börjar jaga varandra uppåt som skedde på 1980-talet blir i slutänden alla förlorare.

Penningpolitikens betydelse för tillväxten och vice versa

Penningpolitikens betydelse för tillväxten hänger samman främst med näringslivets och arbetsmarknadens behov av stabilitet. När ni som företagare ska ta ställning till investeringsbeslut slipper ni numera i de flesta fall oroa er för att plötsliga kast i inflationstakten ska kullkasta era kalkyler. I de allra flesta fall bör inte tillfälliga mindre avvikelser från inflationsmålet förändra kalkylernas slutresultat. Den stabilitet i planeringsförutsättningar som detta skapar bör leda till mer investeringar och till investeringar av bättre kvalitet, vilket i sin tur stimulerar tillväxten.

Detta syns bl.a. i att den totala faktorproduktiviteten i svensk ekonomi ökade kraftigt efter det att den makroekonomiska stabiliteten etablerats på 90-talet. Det är samma erfarenhet som andra länder världen över har gjort. Makroekonomisk stabilitet främjar tillväxt och produktivitet.

Vad som kanske är mindre framlyft i den offentliga debatten är tillväxtens betydelse för vår förmåga att klara inflationsmålet - trots att detta verkligen är en kärnfråga. Det är efterfrågan i ekonomin i förhållande till produktionskapaciteten som är avgörande för om inflationsdrivande flaskhalsar uppstår eller inte. Eller om vi kanske istället underutnyttjar produktionspotentialen och därför bör försöka få upp kapacitetsutnyttjandet. Det som avgör om en överhettning riskerar att uppstå eller inte är alltså den svenska ekonomins kapacitetsutnyttjande i förhållande till dess potential.

Jag tycker att man kan säga att det finns en slags inbyggd hastighetsbegränsning för ekonomin. Det är som regel svårt att veta var den går, dessutom förändras den över tiden. Externa händelser, dynamiken i näringslivet och inte minst den ekonomiska politiken kan förändra ekonomins potentiella tillväxttakt. Hastighetsbegränsningen kan m.a.o. såväl höjas som sänkas beroende på vad som händer i ekonomin. Men vid ett givet tillfälle finns det en gräns som man inte kan överskrida eller underskrida utan att det får skadliga konsekvenser. Om tillväxten under en längre tid överskrider gränsen lär överhettning och inflationstryck följa. Om tillväxten blir för låg gäller det motsatta, med högre arbetslöshet och sämre välfärd än nödvändigt som följd.

Låt oss jämföra Sveriges ekonomi med en bils framfart. Det underlättar Riksbankens jobb om bilen och vägen gör att det kan gå fort, utan att det sker olyckor. Därför är det arbete som görs på andra politikområden för att främja näringslivets tillväxt av stor betydelse för att Riksbanken ska kunna hålla räntan låg. Den möjliga tillväxten kan inte Riksbanken påverka, vår roll är att skapa goda förutsättningar för andra privata och offentliga aktörer. Det är deras arbete för strukturella reformer, bättre infrastruktur, utbildning, forskning, entreprenörskap, innovationer m.m. som förbättrar ekonomins långsiktiga förmåga att skapa tillväxt och därmed vår välfärd på sikt.

För penningpolitiken är det hastighetsbegränsningen under en längre period som är avgörande. Om vi från början har ett lågt kapacitetsutnyttjande kan vi tillfälligt ha en högre tillväxt d.v.s. accelerera tills vi har uppnått ekonomins marschfart. En komplikation är avsaknaden av tydliga hastighetsskyltar, det finns m.a.o. alltid en osäkerhet om var kapacitetstaket ligger – eller hur hög den svenska ekonomins potentiella tillväxttakt är. Från Riksbankens sida har vi tidigare

uppskattat den till ca 2-2,5 procent. Idag, när vi konstaterar att inflationsbenägenheten i den svenska ekonomin tycks ha varit högre än vi tidigare trott, är en av de möjliga förklaringarna att vi tidigare kan ha överskattat den svenska ekonomins produktionsförmåga. I den inflationsrapport som kommer i mars och som skall utgöra grund för vårt beslut om räntan nästa gång kommer vi att göra en ny samlad bedömning av resursutnyttjandet och inflationen.

1990-talets ekonomiska framsteg

I skarven mellan 1980- och 1990-talen hade vi en uppenbar överhettning av den svenska ekonomin, trots att tillväxten under 1980-talet varit måttliga 2 procent per år. Under de senaste fem åren har ekonomin vuxit med 3 procent per år utan motsvarande bekymmer. Något har uppenbarligen förändrats till det bättre.

Enligt min åsikt, rör det sig om positiva förändringar inom framförallt fyra för tillväxten viktiga områden: makroekonomin, ökad konkurrens, handeln och teknikutvecklingen. Jag ska kort beröra dessa och sedan, avslutningsvis säga något om de utmaningar som jag anser att svensk ekonomi just nu står inför.

Den ekonomiska politiken har förändrats i olika steg under 90-talet: Penningpolitiken har inriktats på att upprätthålla prisstabilitet, vilket har givit oss lägre räntor och en ökad stabilitet och förutsägbarhet, som gynnar investeringsbenägenheten. Finanspolitiken har också bidragit genom sanering av statsfinanserna och det nya budgetsystemet, vilket också gett oss ökad förutsägbarhet.

Sveriges inträde i EU:s inre marknad och avregleringar innebär också att flera marknader som tidigare var monopoliserade och avskärmade nu har öppnats upp för konkurrens, bl.a. finansiella tjänster, transporter, tele och energi. Trycket på företagen att använda resurserna effektivt har därmed ökat.

Det skärpta konkurrenstrycket är både en följd av den ökade internationaliseringen och av att olika delsektorer avreglerats. Den nya konkurrenslag som infördes 1993, bör också ha bidragit. Men trots att det är åtskilliga år sedan den nya konkurrenslagstiftningen infördes förefaller utvecklingen mot ökad konkurrens ha gått trögt. En indikation på detta är att den svenska prisnivån ligger högre än i vår omvärld på många områden utan att det fullt ut kan förklaras av skillnader i momssatser och lönenivåer. Det gäller bl.a. för livsmedels- och byggmaterielsektorn, som är områden som karakteriseras av hög företagskoncentration, betydande inträdeshinder för nya företag och en svag importkonkurrens. En del av begränsningen i importkonkurrensen beror på normer, standarder och regler som är Sverigespecifika. Den svenska marknaden är för liten för att företag i andra länder skall finna det lönsamt att specialtillverka produkter för oss.

Det kan därför finnas skäl att överväga hur konkurrenslagstiftningen ska få större effekt i praktiken. Ökad konkurrens gynnar ekonomin på två sätt: genom att inledningsvis direkt bidra till lägre inflation och genom att stimulera fram effektivitet och nytänkande.

Jag tror att ett av problemen med konkurrenslagstiftningen kan vara att incitamenten att följa lagen är för svaga. Det är alltid individer (företagsledare, chefer, ägare) som förbereder och fattar beslut om att begränsa konkurrensen mot lagens bestämmelser, men det personliga ansvaret är svagt i nuvarande lagstiftning. Genom att endast döma företagen till böter riskerar man att få en situation där det ytterst blir konsumenterna som får betala en gång till, först kartellens högre priser och sedan kartellens böteskostnad. I USA är det de ansvariga beslutsfattarna som straffas när brott mot lagen avslöjas.

Svenska konkurrensverket framhåller i sitt remissyttrande till Kartellbekämpningsutredningens betänkande (SOU 2001:74) att man bör överväga personligt staffansvar i Sverige och gör jämförelser med annan ekonomisk brottslighet som leder till fängelse.

Ökad rörlighet för idéer, varor, tjänster, arbete och kapital under 1990-talet, bl.a. genom vårt medlemskap i EU, har rimligen också haft en positiv effekt på tillväxten. Särskilt för ett litet land som Sverige är internationalisering och ökad konkurrens värdefull för tillväxten eftersom den innebär att resurser som annars används ineffektivt i stället flyttas över till mer effektiv användning i andra branscher eller företag.

För några år sedan fanns en utbredd förhoppning i Sverige och i andra länder om att den s.k. nya ekonomin efter informationsteknologins genombrott skulle leda till en uthålligt högre tillväxttakt. Det är möjligt att det fortfarande förhåller sig så, i USA finns beräkningar som tyder på att tillväxten p.g.a. IT varit en procentenhet högre under 90-talet än den annars skulle ha varit.¹ De bakslag som telekom och IT har upplevt den senaste tiden ska nog i första hand ses som en ofrånkomlig tillnyktring för en sektor som alltför kraftigt blåstes upp av förväntansvärden. Att bubblan spruckit ändrar inte på det förhållandet att IT-utvecklingen på många sätt varaktigt förändrat förutsättningarna för tillväxt, framförallt genom effektivare informationsflöden, decentraliserad produktion i nätverk m.m. I Sverige har vi under 1990-talet sett hur den så kallade "totala faktorproduktiviteten", den del av produktiviteten som anses avspegla framsteg i teknologi och organisation, har stigit starkare än tidigare, och betydligt starkare än i många andra länder. De höga produktivitetstalen i Sverige hörde delvis samman med teleproduktindustrins uppgång men en uppgång i totalfaktorproduktivitet har även setts på andra håll i svenskt näringsliv, främst inom verkstads- och läkemedelsindustrin.

Trots att IT:s betydelse nu har tonats ned så kan den höga användningen av datorer, nätverk och Internet i Sverige komma att bidra positivt till produktiviteten. Effektivitetsvinster bör t.ex. uppstå när skattemyndigheter, socialförsäkringssystem, kommunala tjänster m.fl. går över till internetbaserad självbetjäning. Särskilt stark tycks kopplingen vara mellan IT-användning och internationalisering av näringslivet, med alltmer avancerade nätverk av specialiserade underleverantörer.

---

¹ Under den andra hälften av 1990-talet har enligt Stephen Oliner och Daniel Sichel vid Federal Reserve i Washington den trendmässiga produktiviteten ökat med en procentenhet. Hälften av denna ökning är ett resultat av investeringar i IT.

Det visar sig att de länder som hade god produktivitetstillväxt åren 1995-2000, som USA, Finland, Australien och Sverige hade alla ett näringsliv som snabbare än andra OECD-länder öppnades upp för internationellt utbyte parallellt med att deras IT-användande ökade.

Utmaningar

Frågan är om dessa förbättrade villkor räcker för att ge Sverige en stabil och god tillväxt de närmaste fem till tio åren. Kan vi lita på att problemen från 1970-, 1980- och tidigt 1990-tal definitivt är över? Eller finns det andra institutionella eller strukturella förändringar som ekonomin behöver gå igenom? En del av tillväxten under 90-talet var sannolikt en tillfällig effekt av att ekonomin återhämtade sig efter att ha varit så kraftigt nedpressad under 90-talets början. Den effekten bör vid det här laget ha klingat av, och därför måste arbetskraft, teknik och förnyelse nu göra jobbet för att varaktigt höja den potentiella tillväxten.

Det finns två huvudsakliga sätt att öka tillväxten: för det första att fler jobbar eller fler jobbar mer, för det andra att produktiviteten förbättras. När t.ex. ny teknik eller ny organisation införs kan produktionen rationaliseras - produktiviteten stiger. Om produktionens innehåll förändras genom att det sker en förnyelse i riktning mot produkter och tjänster som betingar ett högre värde på världsmarknaden ökar produktionens värde. När det sker utan att antalet arbetade timmar stiger i motsvarande mån betyder det också högre produktivitet.

Under 1970- och 1980-talen och en bit in på 1990-talet tappade Sverige ordentligt i real tillväxt jämfört med andra länder inom OECD-området. Enligt en SNS-skrift som kom förra året skulle Sverige, om vi fick en tillväxt som låg på en hel procentenhet över genomsnittet bland de rika länderna först om 17 år återintä sin plats bland världens tio rikaste länder.²

Om tillväxten ska upp genom att fler jobbar, måste en del av den stora andel av den vuxna befolkningen som är frånvarande av olika skäl delta i arbetslivet. I dag försvinner ca 800 000 års-arbeten från arbetslivet p.g.a. ohälsa³. Vid utgången av 2001 beräknades antalet personer som varit sjukskrivna längre än ett år till 120 000 vilket är en nästan en tredubbling jämfört med 1997. Även antalet sjukskrivna kortare tid än ett år fortsätter att öka.⁴ Problemen skärps av att försörjningskvoten, som uttrycker antalet yrkesaktiva i förhållande till sjuk- och ålderspensionärer, är på väg från 2,1 år 2000 till 1,4 år 2030 enligt SCB:s befolkningsprognoser.⁵

Det betyder att om den potentiella tillväxten skall hållas uppe genom att fler arbetar så behöver fler delta i arbetslivet även högre upp i åldrarna. Ett annat sätt att höja den potentiella tillväxten vore att investera så kraftigt att arbetskraftens produktivitet ökade så mycket att en yrkesaktiv person kan försörja en pensionär i framtiden.

² Ekonomirådets rapport 2001: kluster.se. Sverige i den nya geografiska ekonomin 2001.

³ 800 000 årsplatser är beräknade från ca 400 000 förtidspensionerade plus den totala sjukfrånvaron, inklusive karensdagar och frånvaro under sjuklöneperioden som omräknat blir ca 400 000 års-arbeten (Källa: SOU 2002:5, En handlingsplan för ökad ohälsa i arbetslivet.)

⁴ Källa: SOU 2002:5, En handlingsplan för ökad ohälsa i arbetslivet.

⁵ Källa: RFV analyserar 2002:3 "Äldres utträde ur arbetskraften – nu och i framtiden."

Förnyelseförmågan

Sammanfattningsvis har mycket förändrats på senare tid i svensk ekonomi. Den yttre ramen präglas idag av en betydande finanspolitisk och penningpolitisk stabilitet vilket underlättar såväl hushållens som företagens planering och beslutsfattande. Dessa grundläggande förhållanden tillsammans med en markant ökad öppenhet mot vår omvärld ger oss skäl att tro på en fortsatt gynnsam produktivitet utveckling.

Samtidigt ska man komma ihåg att flera marknader i Sverige fortfarande uppvisar tydliga tecken på dålig konkurrens. Detta innebär en betydande kostnad. Jag tror att svensk ekonomi har en betydande outnyttjad potential för en förstärkt utveckling om vi koncentrerar oss på detta, d.v.s. på hur vi ska höja "hastighetsbegränsningen" i ekonomin.

Men det räcker inte med goda makroekonomiska förhållanden, en politik för tillväxt handlar mer om mikroekonomi än makroekonomi. Det handlar om att skapa goda incitament för individer och människor att i sina roller som ekonomiska subjekt bete sig samhällsekonomiskt rationellt. Det som är ett lönsamt och tilltalande beteende för den enskilde ska också löna sig för helheten.

Därmed är jag inne på politikområden som *inte* hör till Riksbankens ansvarsområde. Men de är i hög grad områden som jag i mina tidigare roller har varit starkt engagerad i. Jag vill därför mycket kort runda av med att säga något om vad jag personligen tror skulle kunna öka den långsiktiga tillväxtpotentialen i Sverige.

Jag tror att stimulansen till ökad tillväxtförmåga i svensk ekonomi främst står att finna inom tre områden, de är för det första insatser för att främja entreprenörskap, d.v.s. att fler väljer att starta företag och att företagen växer. Företagarnas andel av arbetskraften är låg i Sverige. I jämförelse med övriga OECD-länder låg Sverige på 19:e plats år 2000.⁶

Det är för det andra att vi satsar på mer kunskap och utbildning, på alla nivåer och för alla. Forskning hör också dit, liksom länken mellan forskning och nya produkter - innovationer. Utbildning främjar både den ekonomiska tillväxten och individens välfärd.

Det tredje området kan vi kalla arbetslivets förnyelse. Ett gott och rikt samhälle måste ta vara på den produktiva kraft som alla människor representerar. För att göra det möjligt krävs sannolikt ett nytänkande inom många områden.

Hur är det då med tillgången till kapital, det är väl ändå helt avgörande för tillväxten? Visst, men kapital söker sig dit där det kan få bäst avkastning. Attraktiviteten, förmågan att dra till sig och behålla investeringar, skapas av entreprenörer, forskning, utveckling och kompetens. På en alltmer globaliserad marknad konkurrerar regioner och platser med varandra om investeringarna. Den viktigaste faktorn för att attrahera investeringar är knutna till människors förmåga. Nyckeln till tillväxt är den mänskliga förmågan och viljan.

---

⁶ OECD, DSTI/IND(2002)11: "Benchmarking: Fostering firm creation and entrepreneurship".

Resonemanget kan appliceras på små platser som Trosa kommun men också på regioner och länder som Europa eller Sverige. EU tävlar med USA, på senare tid har USA ofta varit överlägsna när det gäller produktivitet, tillväxt och inflöde av kapital. En viktig fråga för Europa är om man med den gemensamma marknaden, valutan och samarbetet kan uppnå samma grad av dynamik som USA. Och hur man utan att förlora i konkurrenskraft ska kunna föra en europeisk välfärdspolitik. Alltför djupa sociala klyftor, omfattande kriminalitet och utslagning kan bli ett inre hot också mot tillväxten.

Även med goda mikroekonomiska förutsättningar och en välskött makropolitik kommer vi inte att kunna undgå konjunktursvängningar, det är inbyggt i det sätt som ekonomin fungerar på. Men vi kan dämpa svängningarna genom stabilitet och förutsägbarhet och framförallt kan vi få en annan välfärdsutveckling än den som vi har haft sedan 1970-talet.

Tack för ordet!